

Микола Селезньов — зоолог, териолог, дослідник фауни Придінців'я та степових деревостанів

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Mykola Selezniiov, a zoologist, mammalogist, researcher of the fauna of the Donets region and steppe forest stands. — Essay on a scientist whose research is associated with Kharkiv University (Biofaculty, 1919–1923) and the Laboratory of Game Management (ca. 1929–1938). The researcher began his practice as an ornithologist, but later worked as a mammalogist focusing on small mammals and later on the game fauna (especially marmots and desmans). The geography of his research covered the Kharkiv region and southern coastal regions of the Azov (Donetsk Oblast) and Black seas (Mykolaiv Oblast). An important aspect of the researcher's work was the amassment of zoological specimens, which are now stored in the collection of the Academy of Sciences (NMNH) and Kharkiv University (MNKbU).

Біографічні деталі

Селезньов Микола Георгійович¹ — харківський дослідник. Біографічні деталі неповні. У 1917–1918 рр. він був колектором ентомологічних фондів однієї з дослідних установ Харкова (можливо як студент). Селезньов був студентом-практикантом кафедри зоології хребетних Харківського університету 1920-х рр., в колекціях є збори цього часу (1919–1922 рр.) з різних районів Харківщини; мав спільну публікацію з В. Аверінім (Атемасова & Кривицький 1995). Його наукові праці випадають на період 1923–1940 рр. Всі дослідження пов'язані з харківським відділенням Зообіну та мисливською лабораторією, де М. Селезньов працював принаймні у 1929–1933 рр. з позначенням її як «Українська Мисливська Лабораторія» (Селезньов 1936b).

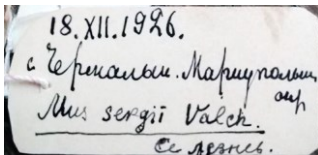


Рис. 1. Фото етикетки *Mus spicilegus* зі слободи Чермалик в ННПМ: екз. позначено як *Mus sergii* Valkh (№ 10241, leg. Селезньов), є зразки з тієї ж серії, позначені як зібрані О. Мигуліним. Не виключено, що Селезньов не досліджував вид, а здобув зразки на замовлення (збори у грудні 1926 р., один зразок — у квітні 1927 р.)

¹ Варіанти написання імені дослідника у його публікаціях — Селезньов НГ, МГ, МЮ; Селезнев Н. (напр. «Селезнев Н.»: Селезнев 1928; «Селезнів М. Г.»: Селезнів 1932; «Селезньов М. Ю.»: Селезньов 1936b). Тут прийнято ім'я й по-батькові як «Микола Георгійович».

Ключові доробки в галузі теріології

Шлях дослідника був непростим, і за «степовою» компонентою його досліджень на початку 1930-х рр. подібний до шляху низки інших представників тогочасної харківської школи В. Станчинського (І. Сахно, Є. Решетник т. і.). Дослідник працював як типовий тогочасний «орнітотеріолог», що було характерно для багатьох дослідників того часу.

У перший період своїх досліджень (1919–1922), який напевно збігається з навчанням у Харківському університеті, дослідник приділяв увагу майже виключно птахам. У цей період за колекцією ННПМ та МПХУ, відомі збори птахів, зроблені ним у Харкові (1919, 1920, 1922, 1929), на оз. Лиман Зміївського р-ну (1920–1922) та в Ізюмському р-ні Харківщини (1921) (Т. Атемасова, особ. повід.). Надалі увага була зосереджена й на ссавцях.

У другий період (1926–1932) дослідник особливу роль приділив дрібним ссавцям. Серед праць цього періоду вирізняються такі важливі публікації, як «Нова знахідка сліпунця (*Ellobius talpinus* Pall.) на Правобережжі» (Селезнев 1928) з описом знахідки сліпачка в Новоолександрівці «Качкарівського» (Нововоронцовського) р-ну Херсонської обл. у 1927 р. (явно мова про переданий зразок), звідки були й подальші знахідки (Коробченко *et al.* 2014). Ще одна праця цього періоду — «Матеріяли до вивчення фавни дрібних звірів м. Харкова та його околиць» (Селезнів 1932) [мова про Лозовеньку і Харків]. У цей період дослідник вивчав фауну різних місцевостей і накопичував колекційні зразки. У ННПМ є зібрані ним зразки ссавців зі сл. Чермалик біля Маріуполя, зокрема й типова серія *Mus sergii* (= *spicilegus*)¹, зібрана у 1926–1927 рр., виявлена й переописана автором (Загороднюк Пархоменко 2018)².

У третій період (1936–1940) увага дослідника зосереджена на трьох напрямках. Перший з них — вивчення популяції хохулі в басейні Дінця, з афіліацією «Українська Мисливська Лабораторія». Ключовою працею була стаття «Поширення вухолі на Україні і матеріали до її біології» (Селезньов 1936а) з результатами 1928–1929 рр. Була ще одна серія публікацій за підсумками роботи в мисливській лабораторії, де тема дослідження поширення й біології хохулі велася як одна з ключових з 1933 р.³ — розділи у колективній монографії «Хохуля» 1936 р. — «Будова нір хохулі в Україні», та «Географічне поширення», зокрема частини «Нижній Дон, Середній та Нижній Дніпро, Міус» (Шапошников 1936; авторство частин зазначено у змісті).

¹ Є загадкою те, що «зразки, зібрані М. Селезньовим, мають дату «1926» і позначення «*Mus sergii*», тобто Селезньов вживав цю назву ще до її опису» (Загороднюк Пархоменко 2018).

² Відомі зразки птахів зі Стрільцівського степу (1928), Середина-Будського р-ну Сумщини (1929), о. Бирючий на Херсонщині, околиць с. Старомлинівка (1930), Білосарайської і Кривої коси (1930), заповідника «Кам'яні Могили» та Азовського лісництва (1930) на Донеччині.

³ У передмові вказано (с. 3–4), що М. Селезньов та М. Милотін представляли в монографію доробки від української зональної станції «ВНИИПО» (Всесоюзного НДІ пушно-хутрового і мисливсько-промислового господарства), як тоді називали цю лабораторію.

Другим напрямком стало дослідження популяцій бабака, які на той час збереглися у Стрільцівському степу (Старобільщина) та на Великому Бурлуку (північ Харківщини). Цей напрям відбито у статті «Про бабаків на Стрільцькому степу й Великому Бурлуку» (Селезньов 1936b), так само з вказанням афіліації «Українська Мисливська Лабораторія».

Третій напрямок — його праця про птахів лісосмуг Побужжя (Селезньов 1940), афілійована до Зообіну Харківського університету, з приміткою, що збір матеріалу проводився автором влітку 1937 р. Ця праця була, очевидно, дисертаційною (Т. Атемасова, особ. повід.), а її «сліди» є в наявних колекціях: в МПХУ є зразки птахів, зібрані М. Селезньовим в околицях «Акмететки» (нині с. Прибужжя, 1936 та 1937 рр.) та у Володимирівському дослідному лісництві (1938) Миколаївської обл.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Дослідник чимало уваги приділяв дослідженням птахів, цьому було присвячено і його останню працю про птахів штучних деревостанів на території Доманівського району Миколаївщини (Селезньов 1940). Не виключено, що це була його дисертаційна праця. Робота була виконана влітку 1937 р. і представлена від сектору екології Зоолого-біологічного інституту ХДУ. Описуючи задачі охорони птахів, зокрема й на оз. Лиман (Зміївський район), дослідник у своїх статтях спільно з В. Аверіним явно виказує опозицію до «маларійщиків» (яким був і Б. Вальх), і це є важливою його характеристикою.

При пошуку згадок про нього виявлено такі записи в статті А. Кириченка (1930), який опрацьовував харківські колекції клопів «в зоологічних кабінетах Університету, сільськогосподарського Інституту та Стації для Захисту Рослин од шкідників» (с. 281). В огляді є 13 записів про зразки, зібрані колектором «М. Селезнів», всі з Харкова, у період: 01.05–6.06.1917 та 9.06.1918. Найімовірніше, мова йде про матеріали університету, де у 1920-х роках він був практикантом (Атемасова & Кривицький 1995).

Можливо, саме нашого героя стосується запис на вебсайті «Книга пам'яті Харківської області»: Задонецьке, Зміївський р-н: Братська могила радянських воїнів, 1943–1945. ... Сержанти: ... Селезнев Н. Г.» (прізвище тут дано без перекладу, як на плиті) (<https://memorial.kharkov.ua/Zadoneckoe>). Подібний запис є на сайті «подвиг народу» — про Селезньова Миколу Григоровича, 1914 р., який був у війську з 1937 по 1940 р. і добровольцем на фінському фронті 6.01–18.03.1940 р.¹, а далі призваний до армії Печерським РВК 1941 р. і з 1943 р. був на західному фронті: <http://podvignaroda.ru/?#id=11657911>

¹ Ці записи за датами цілком узгоджені з відомими періодами наукової активності, включно з розривом публікацій між 1936 та 1940 рр. і припиненням публікаційної активності після 1940 р. Важливим фактом є й вказівка на Печерський РВК — дослідник міг бути перед війною на Київщині: наприклад, аспірантом ІЗАН або співробітником «Заготхутра» в Заворичах, куди 1936 р. перейшла харківська мисливська лабораторія. Проте це все лише припущення.

Література¹

- Загороднюк, І., В. Пархоменко. 2018. Борис Вальх та розвиток зоології й музеології на сході України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: біологія*, **31**: 72–98. <http://doi.org/10.26565/2075-5457-2018-31-8>
- Кириченко, А. Н. 1930. Матеріяли до пізнання фауни справжніх полутвердокрильців (Nemiptera — Heteroptera) Харківської губерні[ї]. *Труди Фізично-Математичного Відділу ВУАН*, **15** (2): 281–319. (Серія: Збірник праць зоологічного музею; Вип. 8: 177–215).
- Коробченко, М., І. Загороднюк, К. Редінов. 2014. Огляд поширення та морфометричні особливості сліпачка *Ellobius talpinus* (Arvicolidae) у Нижньому Подніпров'ї (Україна). *Праці Теріологічної школи*, **12**: 89–101. <http://doi.org/10.15407/ptt2014.12.089>
- Селезнев, Н. 1928. Нова знахідка сліпунця (*Ellobius talpinus* Pall) на Правобережжі. *Український мисливець та рибалка*, № 10: 41.
- Селезнів, М. Г. 1932. Матеріяли до вивчення фауни дрібних звірів м. Харкова та його околиць. *Матеріяли до порайонного вивчення дрібних звірів та птахів, що ними живляться. Випуск 1*. Видавництво комісії природничо-географічного красзнавства ВУАН, Київ, 77–80.
- Селезньов, М. Ю. 1936а. Поширення вихухолі на Україні і матеріали до її біології. *Збірник праць Зоологічного музею АН УРСР*, **17**: 25–36.
- Селезньов, М. Ю. 1936б. Про бабаків на Стрілецькому степу й Великому Бурлуку. *Збірник праць Зоологічного музею АН УРСР*, **17**: 63–77.
- Селезньов, Н. Г. 1940. Птахи лісних полязахисних смуг Богданівки і Акмечетки Одеської області. *Праці науково-дослідного зоолого-біологічного інституту. Сектор екології. Харківський державний університет*, 8–9: 103–113.
- Шапошников, Л. В. (ред.). 1936. *Выхухоль. Сборник*. Редакционно-издательский отдел Главпушны НКВД. Москва, 1–172. <https://bit.ly/36mC5qo>

ЗАГОРДНЮК, І. МИКОЛА СЕЛЕЗНЬОВ — зоолог, теріолог, дослідник фауни Приднінч'я та степових деревостанів. — Нарис про науковця, дослідження якого асоційовані з Харківським університетом (біофак, 1919–1923) та Мисливською лабораторією (орієнтовно 1929–1938). Дослідник почав свої практики як орнітолог, проте надалі працював як теріолог, з увагою до дрібних ссавців, а надалі — до мисливської фауни (надто бабак та хохуля). Географія досліджень охоплювала Харківщину та південні приморські регіони України, прилегли до Азову (Донеччина) і Чорного моря (Миколаївська обл.). Важливим аспектом роботи дослідника стало накопичення ним колекцій, відомих у природничих музеях Академії наук (ННПМ) та Харківського університету (МПХУ).

¹ Існують також рукописні щоденники В. Аверіна та М. Селезньова, згадані в літературі (зокрема у виданні «Птахи басейну Сіверського Дінця», вип. 10, 1999, с. 52), проте на час написання рукопису вони недоступні (архів М. Баніка, Т. Атемасова, особ. повід.) й не відомо, чи будуть доступні надалі через військові дії в м. Харкові.